

УДК 821.161.2–92(092)

Публіцистичні мотиви щоденникової рецепції Олесь Гончара постаті Лесі Українки

Валентина ГАЛИЧ

д-р філол. н., проф.

Приватний вищий навчальний
заклад «Міжнародний
економіко-гуманітарний
університет імені академіка
Степана Дем'янчука»вул. С. Дем'янчука, 4,
33027, Рівне, Україна

bella.lnu@gmail.com

ORCID ID 0000–0002–4492–8922

© Галич В., 2021

Актуальність статті передусім пояснюється таким чинником, як відзначення у 2021 році 150-річчя від дня народження Лесі Українки, видатної письменниці, публіцистки, перекладачки, що посприяло новому сприйняттю її творчості з урахуванням комунікативних та духовних запитів сучасності. Крім того, публікація в часи незалежності України щоденників українських письменників привернула увагу вчених до питань публіцистичної творчості їхніх авторів, поєднання в ній суб'єктивного й об'єктивного, особливостей психології текстотворення, суспільної вартості для сучасного читача доробку мемуаристів та згаданих ними побратимів по перу.

Мета дослідження: системно проаналізувати записи в щоденниках Олесь Гончара, у яких згадується ім'я Лесі Українки, з огляду на їхні суспільно-політичні, культурологічні та психологічні чинники; інтерпретуючи їхній зміст з акцентом на його актуальності та перегуках із публіцистикою автора.

Щоденникові записи Олесь Гончара про класика української літератури кінця XIX — початку XX століття суб'єктивно та психологічно точно окреслюють літературний процес своєї доби, містять неординарні публіцистичні оцінки творчості Лесі Українки, розкривають погляди на роль митця в суспільстві та його моральне обличчя. Проблематика дослідження пов'язана з тими дискусіями, що розпочалися ще на світанку незалежності України, а саме: про перегляд місця класики в національній культурі, якість та духовні орієнтири літературної критики.

Подаючи у своїх щоденниках проникливу рентгенограму своєї доби, Олесь Гончар залучає й саме ім'я Лесі Українки, наділене різними конотаціями, і її творчість у ролі фактів і аргументів у характеристиках таких суспільних явищ, як історична пам'ять, спадкоємність поколінь, гуманістичний потенціал рідної літератури.

Фрагменти біографій самовідданих і мужніх українських жінок — письменниці Олени Пчілки, скульпторки Галини Кальченко та художниці Марії Башкирцевої, — введені до контексту мемуарного потрактування соціального статусу Лесі Українки, відтворюють присутність феміністичних ідей в українському культурологічному просторі, яким Олесь Гончар надав виразно гуманістичного звучання.

Щоденникові записи Олесь Гончара про Лесю Українку можна розглядати як феномен соціальної комунікації. Розмова автора нотаток із самим собою через порушення важливих національних суспільних і культурологічних проблем озвучує діалог епох кін. XIX — поч. XX ст. та другої половини XX ст., сприяє кристалізації думок, що відлунюють у його публіцистиці й не втрачають своєї актуальності в наш час.

Ключові слова: публіцистика, щоденник, інтерпретація, літературна класика, історична пам'ять.

PUBLICIST MOTIVES OF OLES HONCHAR'S DIARY RECEPTION OF LESIA UKRAINKA FIGURE

Valentyna Halych

Doctor of Philology, Professor
Academician Stepan Demianchuk International
University of Economics and Humanities
4 S. Demianchuk St., 33027, Rivne, Ukraine
bella.lnu@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-4492-8922

The relevance of the article is primarily explained by the following factor: the celebration in 2021 of the 150th anniversary of Lesia Ukrainka birth, a prominent writer, publicist, translator, which contributed to a new perception of her work, taking into account the communicative and spiritual demands of our time. In addition, the publication of Ukrainian writers' diaries during the independence of Ukraine attracted the attention of scholars to the issues of journalistic work of their authors, the combination of subjective and objective in it, the peculiarities of text formation psychology, the public value for the modern reader of memoirists and their fellow writers work.

The purpose of the study is to systematically analyze the entries in the diaries of Oles Honchar, which mention the name of Lesia Ukrainka, taking into account their socio-political, cultural, and psychological factors, interpreting their content with an emphasis on its relevance and echoes with the author's journalism.

Oles Honchar's diary entries about the classics of Ukrainian literature of the late 19th and early 20th centuries subjectively and psychologically accurately outline the literary process of that time, contain extraordinary journalistic assessments of Lesia Ukrainka's work, and reveal views on the artist's role in society and his moral character. The research problems are related to those discussions that began at the dawn of Ukraine's independence, namely: on the revision of the place of the classics in the national culture, the quality and spiritual guidelines of literary criticism.

Submitting a penetrating radiograph of his time in his diaries, Oles Honchar draws on the very name of Lesia Ukrainka, endowed with various connotations, and her work as facts and arguments in the characteristics of such social phenomena as historical memory, heredity of generations, the humanistic potential of the native literature.

Biographies fragments of devoted and courageous Ukrainian women — writer Olena Pchilka, sculptor Halyna Kalchenko, and artist Maria Bashkyrtseva are introduced into the context of Lesia Ukrainka's memoir interpretation of social status, reproduce the presence of feminist ideas in the Ukrainian cultural space to which Oles Honchar provided a definitely humanistic sound.

Oles Honchar's diary entries about Lesia Ukrainka can be considered as a phenomenon of social communication. The conversation of the notes' author with himself due to the violation of important national social and cultural problems is voiced by the dialogue of the epochs, the end of 19th — early 20th century and the second half of the twentieth century, contribute to the crystallization of ideas that resonate in his publicism, and do not lose their relevance in our time.

Keywords: publicism, diary, interpretation, literary classics, historical memory.

Актуальність проблеми

Цього року 25 лютого Україна відзначала 150-річчя від дня народження Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач-Квітки), видатної письменниці, публіцистки, перекладачки. Представники різних видів мистецтва відгукнулися на цю знаменну подію в культурному житті держави, присвятивши ювілярці свої твори. Не осторонь стояли й науковці, які провели конференції, круглі столи, опублікували статті, адже для кожного дослідника ювілей видатної особистості — це можливість здійснити спробу по-новому поглянути на її творчість з урахуванням новітніх комунікативних та духовних викликів. Крім того, актуальність заявленої теми пов'язана з масштабними змінами в Україні за 30 років її незалежності. Ствердження ідей демократизації та свободи слова дали можливість опублікувати щоденники українських письменників, вивчення яких актуалізувало проблеми публіцистичної діяльності авторів, суб'єктивного й об'єктивного у їхній творчості, питання психології текстотворення.

Постановка проблеми

В останні десятиліття з появою новітніх інформаційних технологій силове поле художньої літератури значно звузилося. Натомість усе більшого поширення набуває документальна література, одним із жанрів котрої є щоденники. Письменницькі щоденники суб'єктивно та психологічно точно відтворюють літературний процес своєї доби, подають неординарні публіцистичні оцінки класиці, розкривають погляди авторів на роль письменника в суспільстві та його моральне обличчя. Проблематика статті пов'язана з дискусіями, розпочати ще в 90-х рр. ХХ ст. про перегляд ролі класики в українській культурі, у перебігу якої спотворювалися сторінки біографії та творчості національних письменників, а серед них і знакових постатей — Шевченка, Франка, Лесі Українки.

Стан вивчення проблеми

Видані в часи незалежності України щоденники письменників Сергія Єфремова, Володимира Винниченка, Валер'яна Поліщука, Миколи Куліша, Аркадія Любченка, Олеса Гончара, Костянтина Москальця стали об'єктом різновекторних досліджень літературознавців, лінгвістів, істориків, теоретиків публіцистики. Особливу увагу науковців привернули засновані на реальних фактах і подіях відгуки їхніх авторів про життя і творчість побратимів по перу. Так, студіювання щоденників Олеса Гончара спонукало О. Галича, фахівця в галузі літератури non fiction, до публікації низки праць про мемуарну рецепцію творчості Валер'яна Підмогильного, Миколи Руденка, Павла Загребельного та постатей письменників-емігрантів — Олександра Олеса, Івана Багряного, Олега Ольжича, Олексія Варрави, Дмитра Нитченка (О. Галич, 2008, 2011, 2014, 2021). Творчість Лесі Українки

в оцінках Гончара-мемуариста також уже ставала об'єктом наукових зацікавлень (В. Галич, 2004; Степаненко, 2010), однак системне й комплексне дослідження кожного щоденникового запису видатного письменника, публіциста і громадського діяча, у якому згадується ім'я Лесі Українки або подається інтерпретація її творчості в співмірності з актуальними проблемами суспільного життя України середини й кінця ХХ ст., здійснюється вперше.

Об'єкт вивчення в нашій розвідці — 40 різнотематичних роздумів Олесь Гончара про життя і літературну діяльність Лесі Українки, які містяться в його щоденникових записах 1943–1995 рр. та вказують на провідні риси творчості автора мемуарів, зокрема акцентують на державотворчих мотивах його публіцистики.

Завдання статті: здійснити системний аналіз щоденникових записів Олесь Гончара, у яких згадується ім'я Лесі Українки, з урахуванням суспільно-політичних, культурологічних та психологічних чинників; подати інтерпретацію їхнього змісту з погляду актуальності в контексті часу написання й сьогодення; з'ясувати через гончарівську щоденникову рецепцію життя і творчості Лесі Українки прояв мотивів державотворення публіцистики автора мемуарного тексту.

Виклад основного матеріалу

Сповнені громадянським пафосом, щирі та глибоко особистісні щоденникові записи Олесь Гончара про Лесю Українку відзначають романтично-ліричний струмінь наративу та філософська наснаженість думки. Перший такий запис датується 1965 роком. Він пов'язаний з одним із провідних мотивів публіцистики Олесь Гончара — захисту пам'яток історії та архітектури. У книжці «Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар у суспільно-політичному житті України 60–80-х рр. ХХ ст.» (Тронько та ін., 1999) подано багато листів, звернень Олесь Гончара до партійних і державних діячів, керівників УРСР, з проханням посприяти захисту й відродженню пам'яток історії й культури. Український народ пам'ятає, що Михайлівський Золотоверхий собор був відбудований завдяки наполегливості та зусиллям Олесь Гончара. Недаремно Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини носить ім'я Олесь Гончара.

У щоденниках Олесь Гончара міститься чимало роздумів про націєтворчу функцію історичних пам'яток. Зокрема, йому боліло, що не скрізь, де була й жила Леся Українка, встановлені пам'ятні знаки. Так, у нотатках від 25 квітня 1965 року Олесь Гончар, згадуючи своє недавнє перебування в Грузії під час Декади української літератури в цій республіці, яка стала «святим серцем», «поемою братерства» двох народів, називає ім'я Лесі Українки в низці імен грузинських митців Церетелі й Чавчавадзе та українського письменника Коцюбинсько-

го, що «явилися устами цієї дружби» (Гончар, 2002, с. 353). Введення автором мемуарів у коло прізвищ чоловіків-письменників імені Лесі Українки оживлює сторінки біографії поетеси, пов'язані з її перебуванням у Грузії. Телаві, Тбілісі, Кутаїсі, Хоні, Сурамі — міста, де з 1907 до 1913 рр. проживала Леся Українка за місцем служби свого чоловіка Клементія Квітки. Грузія стала для подружжя другою батьківщиною. Там ушанована пам'ять про Леся Українку, жінку, що стала символом дружби українського і грузинського народів (Савченко, 2019).

Аналізований вище щоденниковий запис складається з кількох фрагментів. Психологічні нюанси його «прочитання» проявляються в тому, що й мемуарист, і сучасний реципієнт асоціативно пов'язують зміст сказаного, занурюючись то в біографію Лесі Українки, то в історіографію її творчості, то в життєпис самого Олесь Гончара. Розбурхана спомином про Леся Українку свідомість Олесь Гончара спонукає його до роздуму, чому в його творчості «з усього написаного, з усього стовписька героїв, може, найвартіснішими є, найповнокровнішими — образи українських дівчат». В описі української жінки, до якої звертається Олесь Гончар (2002) у цій нотатці, угадується немеркнучий образ Лесі Українки: «... Ви кращі за мужчин, перед красою ваших душ, перед силою вашої самозречної, самозабутньої любові можна тільки схилитись, як перед чудом природи, перед її вінцем» (с. 353). У наведених рядках присутній відгомін роздумів Івана Франка (2009) про творчість молодого поетеси: «Ще раз повторюю: читаючи м'які та рознервовані або холодно резонерські писання сучасних молодих українців і порівнюючи їх із тими бадьорими, сильними та сміливими, а притім такими простими щирими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ся хора, слабосильна дівчина — трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну. Але проте вона дівчина, у неї є м'яке жіноче серце...» (с. 165–167). До цих слів Івана Франка Олесь Гончар ще не раз буде звертатися для підтвердження гуманістичного потенціалу власних оцінок постаті Лесі Українки.

Перебуваючи в березні 1967 р. в Криму, Олесь Гончар (2002) відзначає, що в Ялті є меморіальна дошка на будинку, де жила Леся Українка (с. 414). У родинному архіві Олесь Гончара збереглася фотографія, яка засвідчує виступ письменника в 1972 році на відкритті пам'ятника Лесі Українці в Грузії, у Батумі. Його засмучує й обурює «тяганина з відкриттям пам'ятника Лесі в Києві». Шалений опір чинять і проєктувальники, що «так проєктують, щоби не лишилося їй місця», й органи влади: «... Голос владного: «А чому тільки писателям да писателям монументы? А где генералы?» Як не скаже, а де ж ми?» (Запис від 4.03.1973) (Гончар, 2003, с. 142). І радує письменника те, що Рада Міністрів прийняла його пропозицію «про встановлення меморіальних таблиць на Рогнідинській і на буд. № 42 по Володимирівській, де

був колись Київський український клуб (1908–1912) і де бували... Леся Українка, Коцюбинський, Заньковецька, Васильченко, О. Маковей... Це таки перемога!» (Гончар, 2003, с. 515).

Знаючи про те, з яким пієтетом Олесь Гончар ставився до музейної справи, тележурналісти вирішили зняти програму «Плеяда», приурочену 75-річчю Олесь Гончара, у музеї Лесі Українки. Така пропозиція зворушила письменника нагодою доторкнутися до музейних святинь. Він занотує: «... Мав я щастя потримати в руках перше видання її (Лесі Українки. — *В. Г.*) поезій «На крилах пісень» (якраз виповнилось 100 років із часу виходу цієї збірки у світ), така зовні сіра, непоказна книжечка, але як багато важила вона для України!». У своєму слові в цій телепередачі Олесь Гончар, як засвідчує його щоденник, живиться рецепціями образу Лесі Українки, відтвореного в літературно-критичній статті «Наша Леся»: «Нагадав телеглядачам прекрасні слова про Лесю Івана Франка й від себе, здається, доречно додав про нашу Лесю, сказавши, що в тому кволому тілі жив справді могутній, просто-таки античний дух!...» (виділення автора. — *В. Г.*) (Гончар, 2004, с. 463).

Ім'я Лесі Українки, наділене конотацією «справжня література, що гідно репрезентує вітчизняну класику», Олесь Гончар досить часто використовує як факт того, що така література девальвації та переоцінці не підлягає. Так, його обурює те, що молодий прозаїк на вечорі, присвяченому 70-річчю Андрія Головка «дозволив собі дореволюційну укр[аїнську] літературу назвати провінційною. Це літ[ературу] Лесі, Франка і Коцюбинського...» (Гончар, 2002, с. 443). В іншому щоденниковому записі ім'я поетеси в низці інших імен видатних діячів української культури стало уособленням трагічної долі митця в країні, що не мала власної державності: «Після Шевченка, Франка, Лесі він (Олександр Довженко. — *В. Г.*), безперечно, одна з найтрагічніших постатей української культури.... В долі його — доля самого народу» (Гончар, 2004, с. 169).

У радянську добу було прийнято на урочисті збори, присвячені відзначенню ювілеїв письменників запрошувати митців слова. Їхні публіцистичні виступи демонстрували своєрідне негласне змагання подати оригінальний аналіз життя і творчості ювіляра. Так було і 25 лютого 1971 року, коли відзначалося 100-ліття від дня народження Лесі Українки. Як засвідчує щоденниковий запис Олесь Гончара від 13 лютого 1971 р., письменник, готуючись до виступу на урочистому вечорі з нагоди ювілею поетеси, що планувався в Києві в театрі опери та балету, активно перечитує її художні та епістолярні твори. Він фіксує свої лише ті болючі переживання, які відтінюють трагічні обставини боротьби Лесі Українки зі смертельною недугою: «10 років було Лесі Українці, коли заболіла нога, — то був перший спалах

хвороби. Потім почався туберкульоз кісточок у китиці лівої руки (це не дало їй стати піаністкою). Потім легені... Тоді нирки... Так точилась ця «тридцятилітня війна» з ТБЦ (вираз самої Лесі). «Та... тільки біда, що натура утяла мені кепський жарт»... — пише в листі до дядька М. П. Драгоманова. Померла від туберкульозу нирок. 42 роки... Боже, вона могла ще стільки жити, стільки зробити! А оте фото передсмертне... Яка скорбота в очах. Ніколи не бачив таку глибіню скорботи» (Гончар, 2003, с. 82).

Виступ Олесь Гончара оприлюднений у різних газетах і журналах України, Грузії, Росії. Переводячи усне слово в друкований текст, Олесь Гончар укладає його в жанр літературно-критичної ювілейної статті. З одних лише різних заголовків, під якими вони подавалися («Слава і гордість народу», «Наша безсмертна Леся», «Гениальная дочь украинского народа», «Будут знать о вольнянке и восток, и запад», «Слово, звенящее, как сталь»), можна створити окремих твір на пошану Лесі Українки, у якому рельєфно та оригінально представлений образ письменниці. Проте останній із заголовків — «Наша Леся», під котрим стаття увійшла до збірки публіцистики «Чим живемо: на шляхах до українського відродження» (1991 р.), найбільш точно відтворює стратегічні наміри Гончара-публіциста: подати не помпезний та ідеологічно зашорений портрет Лесі, а створити багатогранний образ письменниці не лише як феномена прометеївської стійкості, високості помислів, значності життєвих ідеалів, безміру любові до свого народу, а ще і як жінки, «ніжної і чистої», «скромної і сором'язливої», якій жадалося «звичайного людського щастя». «У поезіях Лесі Українки, — писав він у цьому творі, — нерідко бринить крицевість, однак було б спрощенням уявляти собі й поетесу, кутюю із суцільної криці, такою, що не знала вагань, сумнівів, хвилин душевного сум'яття чи найтяжчого відчаю, — саме поезія Лесі Українки говорить, скільки глибоких драм розтерзувало її тонку і вразливу душу, відомо, яким нещадним було до неї життя, „де щастя й горе так божественно сплелись...”» (Гончар, 2012, с. 257).

На дев'яти сторінках тексту автору ювілейної статті «Наша Леся» вдалося у формі лірико-романтичної оповіді та оригінального метафоричного мовлення із залученням образів античної міфології й пейзажних описів Волині подати нетрафаретний аналіз творчості Лесі Українки, блискучої поетеси, широкоосвіченої людини, означити народні джерела витоків її таланту, указати на міфологічну місткість та філософську наповненість і поетичну свіжість її слова.

Відчувається, що Олесь Гончар, працюючи над статтею, постійно перебував під враженнями подробиць життя і здоров'я Лесі Українки, зафіксованих у її листах. У багатьох місцях цього твору ми знаходимо прямі зв'язки зі згаданим вище щоденниковим записом: «Хочеть-

ся підкреслити, що була вона просто людиною і, ведучи оту «тридцятилітню війну» з нападами хвороби, не мала якогось додаткового захисту проти болю,... і можна зрозуміти, як жадалось їй звичайного людського щастя, якщо, прикуту хворобою до ліжка, так радувала її навіть яблунева пелюстка, занесена весняним вітром у вікно» (Гончар, 2012, с. 256); «Звідки ота сила прометеївська, що піднесла цю слабосилу дівчину над своїм часом?..» (Гончар, 2012, с. 257); «При всій витонченості й ранливості натури, зусиллям волі, мислі й доброти, піднялась вона над своїм болем, зуміла почути інших і, перейнявшись гірким становищем свого народу, дійшла такої внутрішньої узгоди з ним, що навіть інтимний біль поетеси став явищем суспільним» (Гончар, 2012, с. 257); «Рано обірвалася її пісня, її щиросердний спів. Відстань безжально коротка лягла від першого ранку, що зарожевів крайнебо маленькій Лесі посеред мальовничої природи українського Полісся, і до того останнього сонця, що відпало її сухим вогнем у далекім гірським Сурамі. Сорокодворічною пішла вона з життя, пішла незломлена духом, і образ її таким живе і житиме для нас...» (Гончар, 2012, с. 264).

Як бачимо, натуралістичні деталі щоденникового запису в мережеві образних засобів публіцистичного мовлення стають уособленням стійкості духу «нашої прекрасної Лесі Українки», «легендарної дівчини-витязя», що «до останнього подиху стояла з вояцьким щитом у руці,... закута в кольчугу свого безстрашся, гідності й правоти» (Гончар, 2012, с. 263).

17 лютого 1971 року, якраз у той час, коли Олесь Гончар працював над написанням ювілейної промови, у нього народилася онука, і «маленьку — на честь ювілярки» письменник назвав Лесею (Гончар, 2003, с. 82). А згодом у щоденнику він ділиться враженнями від поїздки 26–27 лютого до Лесиного краю — на Житомирщину, Волинь, де серед щирих і привітних людей продовжувалося неказенне святкування ювілею поетеси. У с. Колодяжному, де знаходився родовий маєток Косачів і Леся Українка загалом прожила 20 років, Олеся Гончара вразив лексичним багатством виступ її племінника Юрія Косача, українського письменника зі США. Невтомний збирач словесних скарбів української мови, Олесь Гончар занотував яскраві вирази Юрія Косача: «Гроно родини, яке її так любило... Нарід, який її з л е л і я в... Зле-ліяв! Як гарно» (Гончар, 2003, с. 82).

Олесь Гончар (2012) вбачає витоки мужності та громадянської сміливості Лесі Українки у її родині. Він вважав, що «вольовита вдача» передалася їй від матері, «невтомної громадської діячки» (с. 260) — Олени Пчілки. Письменник шкодує, що про неї немає документальної книги, немає і фільму. «А як багато вона зробила для України! Якої вдячності заслуговує! І не тільки тому, що народила й виховала

нам Лесю, створила таку чудову, національно свідому сім'ю. Видаючи журнал «Рідний край», ця дивовижна жінка подвигала навіть тодішніх архітекторів до відродження українського стилю... Ні, ми в боргу, у боргу перед нею» (запис від 17.09.1993 р.) (Гончар, 2004, с. 487).

У багатогранній постаті Лесі Українки Олесь Гончар зазначає майстерність критика. Відчувається, що руки й душа письменника не раз тягнулися до книжок поетеси, її епістолярію та публіцистики, щоби віднайти аргументи для своїх думок, щораз ствердити своє переконання в тому, що в нашій класиці розумний читач завжди знайде поради для сьогодення. Йому імponує те, що поетеса, позиціонуючи себе як авторку підросійської України, заради об'єктивного поцінування літературних явищ сміливо вступила в суперечку з Іваном Франком: «Блискача полеміка Лесі Українки з Франком! Так дотепно висміяла галичанську претензійність і схильність до повчань!.. Легко, мовляв, повчати вас нас, наддніпрянських радикалів, драгоманівців, живучи під захистом цісарської конституції, яка до того ж здобута для вас чужими руками... Легко дораджувати, здалеку поглядаючи на жандармську імперську дійсність, де Україні важко й дихнути... Молодець Леся! Ніби дивилася в наш сьогоднішній день... От би що треба сьогодні видавати для виховання» (Гончар, 2004, с. 310–311).

Олесь Гончар, як визнаний майстер літературної критики, до здобутків якої долучався своїми рецензіями, передмовами, літературно-критичними статтями ще з 50-х рр., часто роздумував над проблематикою та якістю сучасної літературної критики. Він вважав, що класична літературна критика, до фундаторів котрої він відносив і Лесю Українку, подає сучасникам яскраві уроки «відповідальності, справжнього мистецького чуття, здатності прозирати вперед», демонструє зразки вивчення «живих явищ літератури; з цього поля розум дослідників брав квітковий пил для найзначніших своїх узагальнень, теоретичних висновків і прогнозів...». Письменника вражає те, що «сучасники ж наші чомусь охоче вдаються до абстрактних теоретизувань, до безплідних полемік, а «конкретний літературний процес майже не осмислюється» (Гончар, 2004, с. 421).

На таких же позиціях гуманізму й духовності Олесь Гончар непохитно залишався в критичних нотатках щодо проблем моральності письменника, публіциста, критика та напрямів розвитку сучасної літератури. При цьому він незмінно апелює до такого аргументу, як стійкість і непохитність Лесі Українки в питаннях духовних, називаючи її ім'я поряд з іменами постатей самовідданих, мужніх та одержимих — Шевченка, Франка, Панаса Мирного, Коцюбинського, Грабовського.

Так, у щоденниковому записі від 30.09.1981 р. Олесь Гончар аналізує доповідь Дмитра Павличка на франківському вечорі, відзначає

багато свіжих думок, але ніяк не може погодитися з намірами промовця емоційно та розмашисто кидати такими «формулами»: «Шевченко націю породив, Франко її виховав...», нібито національний «віз з багнуки сам-одинцем витягував Франко». «Чи не занадто? А де інші були: Драгоманов, Леся, Мирний, Лисенко, Тобілевич?..», — роздумує Олесь Гончар. Ніби полемізуючи з Дмитром Павличком, він у своєму короткому слові наголосив на тому, що Іван Франко був не один, він — лиш гребінь крутої хвилі, адже виріс і жив серед могутніх стихій, серед епохальних шукань людства...», що творчість прапірної та гігантської постаті можна досягнути лише вимірами загальнолюдськими («Франко своєю працею наблизив нас до людства») (Гончар, 2003, с. 485–486).

В іншому щоденниковому записі від 24.09.1988 р. Олесь Гончар ділиться думками про нещодавно опубліковану повість «Санаторна зона» М. Хвильового: «Враження після прочитання гнітюче... Багато натуралізму, людської гнилизни...». Гончара дивує, що цей твір розхвалюють критики з ученими званнями. Як майстерний публіцист він залучає ім'я Лесі Українки з конотацією «авторка героїчних поем» у ролі вагомого аргументу тези «велика гуманістична література завжди несла людям не відчай, не занепад, а моральне духовне здоров'я» (Гончар, 2004, с. 201). А в іншому місці своїх мемуарів Олесь Гончар (2004) знову ж таки зі зверненням до асоціацій із творчістю Лесі Українки пояснює, «чому не почуває симпатій до Хвильового?»: «Якийсь він чужий. А головне, деструктивний... Франко, Леся, Коцюбинський, ну і, звісно, Тарас — усе це українська душа! Вони теплі мені, гріють мене, вони будували українську духовність, а він тільки обкидав її сарказмами...» (с. 352).

Олесь Гончар (2004) боляче сприйняв те, що в Україні «багато місяців триває ювілейна свистопляска навколо Анни Ахматової (100-річчя)... Недавній ювілей Лесі Українки пройшов глухо, ледь помітно. Наші поетеси, здається, і не навідалися до Колодяжного, а тут розбиваються в лестошах. О, холопські натури! Стільки уваги салонній поетесі, яка, здається, ніколи й ніде доброго слова про Україну не сказала, а своїм панським неприйняттям Шевченка ще й хизувалася... То за що ж їй стільки шани?.. Скільки ж треба часу нам, щоби навчитися самих себе поважати? У вас була ж Леся Українка, так учила вас почуттю гідності, а ви?..» (запис від 23.06.1989) (с. 243).

Особливо символічно сприймаються останні щоденникові записи Олесь Гончара як заповіт не лише письменникам, а й усьому українському суспільству високо тримати жезл духовності національної культури. Саме так ми розцінюємо нотатку від 20.05.1995 р. — відгук на статтю Володимира Базилевського «Варваризація», позначену гострою критикою «авангардної поезії». Відомо, що Олесь Гончар також

не сприймав естетики «бруталізації», притаманної новітній генерації літератури — письменникам-постмодерністам, тож позиція автора статті йому імпонувала й викликала такі роздуми: «Поезія як субстанція світлоносна не функціонує. Замість «готики духу», замість польоту — «повзання в нечистотах». Справді, як це важливо — зберегти в собі людину в епоху розвалу імперій!.. За позірною опозиційністю, за матюкливим літературним сатанізмом — внутрішнє безсилля, порожнеча... Брутальність їхня, аморальність та безсоромність не знають меж. Звідки ця зараза? В літературі Шевченка й Лесі Українки, в літературі такої чистоти й цнотливості...» (Гончар, 2004, с. 569). Зміцнити свою позицію Олесь Гончару знову ж таки допомагає звернення до інтертекстуальності, якою наповнені імена знакових постатей в українській літературі, творчість яких асоціюється з «готикою духу».

Антропонім «Леся Українка» в мемуарному тексті Олесь Гончара залучається до озвучення проблеми пам'яті про діяльність славетних українських жінок — скульпторки Галини Кальченко (1926–1975) (запис від 26.02.1975), художниці та авторки знаменитих щоденників Марії Башкирцевої (1858–1889) (запис від 30.10.1994), які своєю діяльністю не лише збагатили національну культуру, а й духовність світу. Перегуки сторінок біографії трьох жінок, які рано пішли з життя через хворобу, були одержимі у творчості, створюють образ самовідданої й мужньої української жінки, здатної долати неймовірні труднощі.

Останній спогад про Лесю Українку вказує на таку рису Олесь Гончара, як уміння віднайти незвичні оригінальні вислови у творчості побратимів по перу, щоби принагідно використати їх у власному самовираженні. У ньому Олесь Гончар наводить неологічний вислів Лесі Українки «найукраїнніша Україна», який він віднайшов у її листі до Ольги Кобилянської. Так гіперболічно Леся Українка охарактеризувала місто Гадяч на Полтавщині, де часто перебувала її родина. Ці слова Лесі завжди виринали у згадках Олесь Гончара (2004) про край свого дитинства і юності — Полтавщину (с. 329; с. 541). За 28 днів до відходу у вічність Олесь Гончар (2004), згадуючи свої поїздки до Збаражу й Бережан, називає і Тернопілля «найукраїннішою Україною», бо там, як і на полтавській землі, можна було дихнути цілущо повітря української мови, бо там дух письменника «відчував себе вільно, легко й природно» (с. 571). Неологічний вислів Лесі Українки «найукраїнніша Україна», семантично збагачений в устах Олесь Гончара, став для нас усіх заповітом письменників-класиків зберегти й розвивати українську культуру, щоби гідно представити свою державу у світі.

Висновки

1. Уперше проведено системний і ґрунтовний аналіз усіх щоденникових нотаток Олесь Гончара про видатну письменницю Лесю Укра-

їнку та зі зверненням до суспільно-політичних, культурологічних і психологічних чинників акцентовано на актуальності їхнього змісту для українського суспільства середини й кінця ХХ ст. і сьогодення.

2. Щоденникова рецепція життя і творчості Лесі Українки допомагає Гончару-мемуаристу озвучити багато актуальних проблем українського суспільства середини й кінця ХХ ст. Кожен із віднайдених нами в його щоденниках різноматичних споминів про Лесю Українку наділений специфічними функціями, зокрема увиразнення маловідомих сторінок біографії поетеси та автора спогадів, озвучення таких державотворчих мотивів його публіцистичної творчості, як історичної пам'яті, суспільної ролі письменника та його духовного потенціалу, охорони пам'яток української історії та культури, захисту національних письменників-класиків від викривлення новітніми критиками їхньої творчості та спотворення окремих сторінок біографії.

3. Усупереч традиції, за якою в радянську добу культивувалася постать Лесі Українки як сильної особистості, непохитної революціонерки, Олесю Гончару з притаманною йому делікатністю та інтелігентністю вдалося відтворити образ Жінки-письменниці, у характері якої переплелися сталь і ніжність. Деталі натуралізму та фактографічної точності опису трагічних обставин життя Лесі Українки, фатально зумовлених її хворобою, які ми зустрічаємо в щоденнику Олеся Гончара, потрапляючи в образне лексичне поле наративу його публіцистики, виконують сюжетотворчу функцію, стають фактообразом, символом пророческої стійкості письменниці в питаннях престижу українського народу та його культури.

4. Проаналізована нами щоденникова рецепція Олеся Гончара постаті Лесі Українки увиразнює типову рису його творчості: враження і думки про письменників-класиків, обтяжені вимірами нового часу, ставали замальовками фрагментів майбутніх публіцистичних творів. І ця практика митця може стати гарним прикладом для майбутніх журналістів.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Галич, В. М. (2004). *Олень Гончар — журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності*. Наукова думка.
- Галич, О. А. (2008). Олександр Олень у щоденникових записах Олеся Гончара. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологія*, 2, 43–48.
- Галич, О. А. (2011). *Олень Гончар у вимірах non fiction*. Книжковий світ.
- Галич, О. А. (2014). Павло Загребельний у щоденниковій рецепції Олеся Гончара. *Таїни художнього тексту*, 17, 17–24.
- Галич, О. А. (2021, 26 березня). Валер'ян Підмогильний та його покоління в щоденниках Олеся Гончара. В *«Повість про людей»: антропологічний вимір прози Валер'яна Підмогильного в контексті літератури Розстріляного*

- Відродження, матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 120-й річниці від дня народження Валер'яна Підмогильного* (Т. 1, с. 19–23). Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.
- Гончар, О. (2002). *Щоденники* (В. Д. Гончар, упоряд.; Т. 1: 1943–1967). Веселка.
- Гончар, О. (2003). *Щоденники* (В. Д. Гончар, упоряд.; Т. 2: 1968–1983). Веселка.
- Гончар, О. (2004). *Щоденники* (В. Д. Гончар, упоряд.; Т. 3: 1984–1995). Веселка.
- Гончар, О. (2012). *Твори* (В. М. Галич, упоряд.; Т. 9: Публіцистика у двох книгах, кн. 1). Наукова думка.
- Савченко, А. (2019, 25 грудня). Місцями Лесі Українки в Грузії. *День*.
- Степаненко, М. І. (2010). *Літературний простір «Щоденників» Олеся Гончара*. Асмі.
- Тронько, П. Т., Бажан, О. Г., & Данилюк, Ю. З. (Упоряд.). (1999). *Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар у суспільно-політичному житті України 60–80-х років ХХ століття*. Рідний край.
- Франко, І. Я. (2009). *Покажчик купюр. До зібрання творів у 50-ти томах* (М. З. Легкий, О. Б. Луцишин, Є. К. Нахлік, Б. С. Тихолоз, Н. С. Тодчук, А. Д. Франко & А. І. Швець, упоряд.). Наукова думка.

REFERENCES

- Franko, I. Ya. (2009). *Pokazhchyk kupiur. Do zibrannia tvoriv u 50-y tomakh* [Index of Banknotes. To the Collection of Works in 50 Volumes] (M. Z. Lehkyi, O. B. Lutsyshyn, Ye. K. Nakhlik, B. S. Tykholoz, N. Ye. Todchuk, A. D. Franko, & A. I. Shvets, Comps.). Naukova dumka [in Ukrainian].
- Halych, O. A. (2008). Oleksandr Oles u shchodennykovykh zapysakh Olesia Honchara [Oleksandr Oles in Oles Honchar's Diary Entries]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Filolohiia*, 2, 43–48 [in Ukrainian].
- Halych, O. A. (2011). *Oles Honchar u vymirakh non fiction* [Oles Honchar in the Dimensions of Non Fiction]. *Knyzhkovyi svit* [in Ukrainian].
- Halych, O. A. (2014). Pavlo Zahrebelnyi u shchodennykovii retseptsii Olesia Honchara [Pavlo Zahrebelnyi in Oles Honchar's Diary Reception]. *Secrets of the Art Text*, 17, 17–24 [in Ukrainian].
- Halych, O. A. (2021, March 26). Valerian Pidmohylnyi ta yoho pokolinnia v shchodennykakh Olesia Honchara [Valerian Pidmohylny and His Generation in Oles Honchar's Diaries]. In «Povist pro liudei»: antropologichni vymiry prozy Valeriana Pidmohylnoho v konteksti literatury Rozstrilianoho Vidrozhennia [«A Tale of People»: Anthropological Dimension of Valerian Pidmohylny's Prose in the Context of the Literature of the Shot Renaissance], Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific Conference Dedicated to the 120th Anniversary of the Birth of Valerian Pidmohylny (Vol. 1, pp. 19–23). Oles Honchar Dnipro National University [in Ukrainian].
- Halych, V. M. (2004). *Oles Honchar — zhurnalist, publitsyst, redaktor: evoliutsiia tvorchoi maisternosti* [Oles Honchar — Journalist, Publicist, Editor: the Evolution of Creative Skills]. Naukova dumka [in Ukrainian].
- Honchar, O. (2002). *Shchodennyky* [Diaries] (V. D. Honchar, Comp.; Vol. 1: 1943–1967). Veselka [in Ukrainian].

- Honchar, O. (2003). *Shchodennyky* [Diaries] (V. D. Honchar, Comp.; Vol. 2: 1968–1983). Veselka [in Ukrainian].
- Honchar, O. (2004). *Shchodennyky* [Diaries] (V. D. Honchar, Comp.; Vol. 3: 1984–1995). Veselka [in Ukrainian].
- Honchar, O. (2012). *Tvory* [Works] (V. M. Halych, Comp.; Vol. 9: Publitsystyka u dvokh knykhakh [Journalism in Two Books], Book. 1). Naukova dumka [in Ukrainian].
- Savchenko, A. (2019, December 25). Mistsiamy Lesi Ukrainky v Hruzii [In Places Lesya Ukrainka in Georgia]. *Den* [in Ukrainian].
- Stepanenko, M. I. (2010). *Literaturnyi prostir «Shchodennykiv» Olesia Honchara* [Oles Honchar's Diary Literary Space]. Asmi [in Ukrainian].
- Tronko, P. T., Bazhan, O. H., & Danyliuk, Yu. Z. (Comps.). (1999). *Ternystym shliakhom do khramu: Oles Honchar u suspilno-politychnomu zhytti Ukrainy 60–80-kh rokiv XX stolittia* [A Thorny Path to the Church: Oles Honchar in the Socio-Political Life of Ukraine in the 60–80 of the XX Century]. Ridnyi kraj [in Ukrainian].